

(I7) Paris 1913: Den franska feminismens svanesång

Vad betyder väl för oss rösträtten och valbarheten, om alla våra privilegier kringgärdas med undantagslagar [...] Skyddslagstiftningen för kvinnan är förrädisk! Den kan socialist taga tillbaka, hvad vi politiskt vunnit.

Vera Hjelt, 1909

Inom International Council of Women ägde två internationella möten rum tätt efter varandra i Europa, en kongress i Paris 1913 och en i samband med toppskiktets femårsmöte i Rom 1914. I Paris skulle än en gång – och nu *inom* ICW – det socialistiskt feministiska kravet på jämlika arbetsmarknadslagar få stöd. Men det skedde inte för att ICW hade ändrat sin politik utan snarare för att den franska feminismen ännu höll ställningarna. Detta blev den sista internationella manifestationen av kvinnor för jämlikhet på arbetsmarknaden i Europa före första världskriget.

Debatten var hård i Paris. I Rom året därpå fanns feminismen i sin äldre form knappast representerad och moderskapet var satt i högsätet. ICWs linje – dock aldrig satt på pränt – blev att acceptera genusarbetsdelningen och en arbetarskyddslagstiftning som understödde en sådan.

De aktiva fransyskorna, splittrade i smågrupper, hade uppnått ett nationellt samarbete genom att skapa Le Conseil National des Femmes Françaises (CNFF; Franska kvinnors nationalförbund), som anslöts till ICW år 1901. Det innebar att den försiktigare delen av kvinnorörelsen fått ett övertag. En kongress för att konfirmera denna nya konsensus arrangerades av CNFF i Paris år 1913.¹ Men några fransyskor drev ännu kravet på jämlikhet på arbetsmarknaden, vilket kom fram i heta diskussioner kring nattarbetsförbudet.

1. Kongressen hölls 2–8 juni 1913, Mapp: Congrès 1913 – Paris Dos 44, BMD; *Dixième Congrès international des femmes. Œuvres et institutions féminines. Droits des femmes. Compte rendu des travaux*. 1913, par Mme Avril de Sainte-Croix, Secrétaire Générale du Congrès. Paris: Giard & Brière, 1914, hädanefter = Paris 1913; Lefaucheux 1966:243, 350; Klejman & Rochefort 1989:154ff.

Den franska paraplyorganisationen tillät resolutioner på sin internationella kongress. På den punkten var den demokratiska traditionen orubbad.

Den franske inrikesministern förklarade kongressen i Paris år 1913 öppnad i den stora amfiteatern på Sorbonneuniversitetet. Det visade att kvinnofrågan blivit allmänt accepterad. Öppningstalare var bland andra ordföranden för ICW, Lady Ishbel Aberdeen, och rådets internationella sekreterare Alice Salomon. Mme Jules Siegfried, ordförande i CNFF, var kongressens ordförande och Avril de Sainte-Croix dess generalsekreterare.²

I en session om arbete behandlades effekterna av skyddslagar för kvinnor. Louise Compain var rapportör. Hon nämnde det danska motståndet mot nattarbetsförbudet, liksom det svenska och norska. I Sverige, där förbudet införts 1911 hade det inte tagits väl emot av ”feministerna”. Compain påminde om att kvinnliga franska typografer förlorat sina arbeten fast det fortsättningsvis hade varit tillåtet för kvinnor att arbeta natttid med att vika tidningar på tryckerier.³

Alice Salomon och Constance Smith försvarade skyddslagar för kvinnor. Andra uttryckte sig försiktigt. En fransk yrkesinspektris betonade det ”paradoxala” i situationen men sa sig vara positiv till särlagar på grund av deras långsiktiga fördelar. Försvarens sammanlagda mening blev att kvinnors sämre position på arbetsmarknaden inte kunde sägas vara *direkt* orsakade av skyddslagarna. Orsaken angavs vara att manliga fackföreningar gripit in – oklart hur – eller att nya maskiner introducerats. Att kvinnor hade svårt att organisera sig framfördes som nästan biologiskt inbyggt i den kvinnliga naturen och användes som försvar för skyddslagar. Hemarbete och moderskap sades hindra kvinnor på arbetsmarknaden, liksom deras brist på fackligt engagemang.⁴ De sammanlagda argumenten sades leda fram till slutsatsen att skyddslagar skulle hjälpa kvinnor att försvara sin rätt. Tanken att lagskyddet

2. Organisationskommittén hade bestått av 60 kvinnor samt en internationell kommitté med 36 kvinnor. Nästan alla var aktiva i ICW. Utrikesministern Stéphan Pichon och president Raymond Poincaré höll mottagningar för kongressdeltagare. Talarna kom från Australien, Belgien, England med Irland, Holland, Indien, Italien, Kanada, Ryssland, Schweiz, Sverige, Tyskland, USA, Österrike. Paris 1913:6ff, 15ff, 33ff.

3. "les féministes" (231), Paris 1913:226–238, 313; undantagen från nattarbetsförbudet var, enligt Compain: Danmark, Norge, Finland, Rumänien, Ryssland och Balkanstaterna och hela Amerika. Paris 1913:228. Några stater i USA hade dock redan ett sådant förbud. Kessler-Harris, Ch. 7 1982 samt 1995.

4. "Si paradoxal que cela puisse paraître [...]" (234), Paris 1913:234f.

skulle ge kvinnor större makt hade redan ofta hörts från socialister eller fackligt organiserade män och kvinnor.

Rapportören Louise Compain önskade för sin del en tydlig genusarbetsdelning: arbeten som krävde händighet och uppfinningsrikedom borde reserveras för kvinnor. Hon såg gärna statliga ingripanden på arbetsmarknaden för att upprätthålla skilda arbetsmarknader för kvinnor och män.⁵ Bakom hennes modell skymtade den vanliga farhågan för de disharmonier som kunde följa av konkurrensen mellan kvinnor och män om samma arbeten.

Fransyskan Cécile Brunshvieg – aktiv i *L'union française pour le suffrage des femmes*, den franska rösträttsorganisationen – talade om behovet av ett internationellt förbud för barnarbete. Av den internationella arbetarskyddsföreningens direktör Stephan Bauer hade hon fått veta varför nattarbetsförbudet för kvinnor varit lätt att införa som en internationell konvention. Det fackliga stödet hade enligt Baselkansliets chef haft avgörande betydelse. Med barnarbetet låg det annorlunda till. Arbetarnas fackliga organisationer ville inte ha ett internationellt förbud för barnarbetet, eftersom de ville ha pojkar som lärlingar. Många vuxna (män) vägrade att själva utföra de uppgifter de lade ut på pojkarna. Jobben var för smutsiga och svåra och krävde små kroppar eller fingrar. Eftersom flickor aldrig antogs som lärlingar uppstod inga problem med ett nattarbetsförbud för kvinnor. Konventionen om ett nattarbetsförbud för vuxna kvinnor hade ytterligare underlättats av att de manliga arbetarna slapp konkurrens.⁶

Brunshvieg avslöjande om de fackliga organisationernas inflytande på utformningen av nattarbetsförbudet för kvinnor, bekräftade anklagelser feministerna i årtal hade riktat mot de fackligt organiserade. Det bekräftar också vad Andra internationals kongresser visat, även om man där hellre betonat nattarbetsförbudet som en vägröjare för andra arbetarskyddslagar. Också den senare motiveringen var riktigt, enligt Bauer. Han menade att motståndet mot skyddslagar generellt blivit uppluckrat genom Bernkonventionen 1906. Barnarbetet kunde stå på tur för internationell reglering.

Cécile Brunshvieg ville ha skyddslagar av socialdarwinistiska skäl. Hon talade om människoslåktets bästa, ett vanligt uttryck för att förorda skydd

5. "le plus d'adresse" (236) och "le plus d'ingéniosité" (236), Paris 1913:236f.

6. Paris 1913:238ff; Brevhuvud i brev från Brunshvieg till Rutgers-Hoitsema (febr? 1912) visar att hon tillhörde denna rösträttsorganisation. Vol. 20, ALs Saml. SSA.

av kvinnor och barn. Staten måste undvika att skada industriidkarnas intressen ”i vars händer varje lands stora krafter vilar”.⁷ Internationaliseringen var viktig. Då konkurrerade alla industrier på samma villkor. Det var också en av de officiella anledningarna till Bernkonventionen. Men Brunschvicgs förhållningssätt var inte i majoritet på denna kongress.

Än levde en fransk feministisk vaksamhet över rättvisa och lika villkor. Det blev tydligt när Louise Compain lade fram förslag till resolutioner. Den första blev utan vidare antagen. Den stödde facklig organisering bland kvinnor. Det andra förslaget förordade särlagstiftning för kvinnor. Resolutionen liknade en konvention som förbereddes inom den internationella föreningen för arbetarskyddslagstiftning: en lag som i typiska kvinnoyrken skulle ge en arbetsvecka på 48 timmar.⁸

Marguerite Durand bad genast om en omröstning om principen med särlagar eftersom de feministiska kongresser som tidigare hållits i Paris hade uttalat sig *emot* sådana. Hon lanserade en resolution mot alla särlagar efter kön, som skulle göra den föreslagna omöjlig att ställa.⁹ Därmed började en lång diskussion fylld av starka känslor. En skiljelinje gick mellan lika behandling och särbehandling; rättvisa och jämlikhet ställdes mot moderskap, familj och människosläktet. Durand avslutade med ett brandtal i vilket hon på retoriskt feministiskt vis omdefinierade ”skyddslagar” till ”förtryckslagar”. Compain och Durand tvistade om vad det ökade antalet kvinnor i industrin egentligen betydde; Compain såg det som ett bevis för att särlagarna *inte* tvingade bort kvinnor från lönearbeten medan Durand framhöll att kvinnor trängdes ut ur vissa arbeten, för att samlas i andra.¹⁰ Den ena talade om antalet arbetare, den andra om genusarbetsdelningen.

Försvararna ville se saken i ett långt perspektiv, vilket var den verbala koden för försvar av särlagar: avskedanden i stunden skulle bli betydelselösa på längre sikt. ”[D]et handlar om rasen, det handlar om de ofödda barnen”. Moderskapet stod i fokus när särlagar försvarades utifrån ”hygieniska” synpunkter. I försvarsgruppen var alla mer eller mindre influerade av en social-

7. "[...] des industriels qui tiennent entre leurs mains un des grandes forces du pays." Paris 1913:242.

8. Paris 1913:493ff, 510.

9. Paris 1913:510f, 519, se resolutionen i text senare.

10. "[...] des lois de protection [...]"; "[...] des lois d'oppression! [...]" (514), Paris 1913:514ff.

darwinistisk moderskapssyn, liknande den Ellen Key företrädde och som var stark i den tyska kvinnorörelsen.¹¹

Advokaten Maria Vérone, ur den nya generationen feminister i Frankrike, betonade jämlikhetsprincipen och avvisade särlagar som orättfärdiga privilegier:

Ur ett feministiskt perspektiv kräver vi jämlikhet, både när det gäller politik och när det gäller ekonomi. Vi kan inte på samma gång kräva jämlikhet och privilegier, då får vi ingen jämlikhet.¹²

Det blev omröstning, först om den allmänna resolutionen mot särlagar som Marguerite Durand formulerat. Den antogs men inte enhälligt:

Lagar, som reglerar kvinnors arbete ska upphävas och ersättas av en uppsättning arbetarskyddslagar som är likadana för hela den arbetande populationen oavsett kön.¹³

Louise Compain, som märkte vartåt kongressens majoritet lutade, formulerade om sina förslag till resolutioner om minskad arbetstid så att ingen skillnad på kön längre gjordes. Dessa antogs.¹⁴ Därmed anslöt kongressen sig till arbetarrörelsens krav på en åttatimmarsdag, som den feministiska kongressen i Paris gjort redan 1900. Men denna gång valde man en mer hovsam form och ville att den kortare arbetsdagen skulle införas gradvis. Radikalismen var på väg att tunnas ut. Fast det var en kongress inom ICW lyckades den hålla fast vid den feministiskt socialistiska principiella jämlikheten, arbetarskydd för alla. Men någon enighet fanns inte på kongressen. Oppositionen hade varit tydlig, ledd av kongressens rapportör.

Egentligen finns det inte någon större anledning att i detta sammanhang ta upp den kongress som hölls i Rom 1914. Den får dock vara med för att visa hur svagt försvaret för jämlikhet blivit. Det var helt marginaliserat inom ICW. Rådets femårsmöte sammanträdde i maj. Strax efteråt arrangerade det

11. Stoehr 1987; Melander 1994.

12. "[...] au point de vue féministe nous réclamons l'égalité, tant au point de vue politique qu'au point de vue économique, nous ne pouvons pas, en même temps, réclamer l'égalité et des privilèges, sans quoi ce ne serait plus l'égalité." Paris 1913:517; Klejman & Rochefort 1989:161f.

13. "Que les lois d'exception qui régissent le travail des femmes soient abrogées et remplacées par l'application, à toute la population ouvrière et sans distinction de sexe, d'un régime égal de protection." Paris 1913:519 samt 510f.

14. Paris 1913:519.

italienska nationalrådet en kongress, som ansågs dåligt organiserad men av stor betydelse för italienska kvinnors självkänsla.¹⁵

En för allmänheten öppen kväll ägnades åt ”de ekonomiska aspekterna på kvinnoarbetet”. På mötet borde ett nattarbetsförbud och andra särdrag tagits upp, om de skulle vara med alls. Men där ville de flesta se den gifta kvinnan hemma hos sina barn.¹⁶ Ett undantag utgjorde till en början Louisa Creighton, ordförande i National Council of Women of Great Britain and Ireland, som började med att tala om lönearbete. Hon önskade lika lön för lika arbete, facklig organisering, minimilön och bättre utbildning. Men snart gick hon över till moderskapets speciella villkor. Staten borde bli en garant för att gifta kvinnor med barn aldrig behövde lönearbeta. Hon talade därmed om en form av moderskapsförsäkring, som tog över mäns försörjningsansvar, ett nog så radikalt förslag. Barnen skulle bli försörjda av alla skattebetalare, inte av enskilda män, och kvinnor skulle betalas av staten för att uppfostra sina egna barn. Kvinnor kunde ändå aldrig arbeta på samma villkor som män på arbetsmarknaden, eftersom de kanske skulle gifta sig och få barn, var det argument Creighton lyfte fram för detta drastiska förslag. Hon unnade varje kvinna att bli gift och få ett gott hem eftersom ”yrket som hustru och mor [är] inte endast det finaste utan också det bästa yrket för varje kvinna”.¹⁷ Trots att hennes inlägg börjat på arbetsmarknaden var det för att så mycket mer lyfta fram kvinnan i familjen som mor. Gertrud Bäumer, Tyskland, var inne på en liknande tankegång: hemmafruns arbete borde få uppskattning och ersättas med pengar fast hon insåg att det inte kunde betalas till sitt fulla värde.

Gabrielle Duchêne från Frankrike var inte lika moderskapsinriktad när hon lyfte fram kravet på lika lön för lika arbete. Att kvinnor och män arbetade i olika yrken gav inte en tillräcklig förklaring till deras olika löner. Hon re-

15. Quinquennial 6–16 maj 1914 samt kongress 14–20 maj (16–23 maj) 1914, "Congrès International, organisé par le Conseil National des Femmes Italiennes, Rome 14–20 Mai 1914", programblad och "Congrès International des Femmes, Rome 16–23 1914, Programme et Règlement du Congrès, Palais des Beaux Arts, Valle Giulia", 13s Film 82–325 5, HLA, LaB; *Congresso Internazionale Femminile – Roma*, u å; International Council of Women, *5th quinquennial meeting, Rome 1914*, edited by the Countess of Aberdeen, President. Karlsruhe, 1914, hädanefter = ICW Rome 1914; *FBw* 1914 (15/6):89.

16. ICW Rome 1914 Content:VIlff; *Congresso Internazionale Femminile*, 1914; Zepler 1914:934; "Meeting on Economic Aspects of Women's Work", Wednesday, May 13th 1914, ICW Rome 1914: 287–302.

17. "[...] the profession of wife and mother [is] not only the noblest but the happiest profession for any woman", ICW Rome 1914:289.

kommenderade bättre utbildning samt facklig organisering tillsammans med män.¹⁸ Norskan Gina Krogs inlägg blev det enda som – om än i förbigående – explicit kritiserade skyddslagar för kvinnor:

Låt oss revidera de lagar män har stiftat för kvinnor, även när de har satt rubriken ”beskydd” över dem. Många kvinnor i de nordiska länderna ser faror med dessa skyddslagar.¹⁹

Krog berättade vidare att de nordiska kvinnorna, denna gång också de från Island, skulle samlas i Köpenhamn samma år för att diskutera de negativa konsekvenserna av skyddslagarna för kvinnor.

Om förhållandet mellan rösträtt och ekonomi talade prästen Anna Howard Shaw. Hon var ordförande för National American Woman Suffrage Association. Tyvärr finns inte hennes inlägg återgivet, och hon hade för vana att tala utan manuskript.²⁰ Rösträtten hade blivit viktig och sent omsider tagits upp på allvar inom ICW när redan några länder infört den för kvinnor. Det utmanande i den frågan var att vissa länder, till exempel Sverige och Österrike, infört rösträtt för alla män utan att kvinnor fått samma rätt.

Inom ICW var en positiv syn på arbetarskyddslagar för kvinnor redan etablerad. Rösträtten började först sent komma upp på dagordningen. Tillsammans visar det på inställningen till kvinnoemancipationen inom denna konservativa och försiktiga internationella kvinnoorganisation.²¹ En jämlikhet skulle sökas endast i det politiska livet, när den faktiskt höll på att bli verklighet. Men samtidigt förstärktes försäkringarna om att arbetsdelningen mellan kvinnor och män var komplementär och inte skulle rubbas även om kvinnor fick rösträtt. Många män, liksom kvinnor, föreställde sig att kvinnor inte i någon högre grad skulle ägna sig åt politiken som yrke om de fick rösträtt; de skulle rösta men inte själva ställa upp som politiker. Politikens arena var – i den föreställningsvärld där genusarbetsdelningen rådde – helt enkelt ett område för mäns verksamhet, medan familjen var kvinnornas.

18. ICW Rome 1914:294.

19. "Let us revise the laws men have made for women, even when they have given the word 'protection' as a title. Many women in our northern countries see a danger in several of these protective laws." ICW Rome 1914:296.

20. Inte tryckt, bara omnämnd som "Suffrage and Economics", ICW Rome 1914:300ff; Linkugel & Solomon 1991:62.

21. Text *FBw* 1913:89 om det omöjliga i att hålla rösträtten borta från Romkongressen.